

Pitanja u vezi s ulogom Kominterne

Pojedini pokazatelji u prethodnom prikazu potvrđuju da se događaji u Zagrebu u toku juna i jula 1941. u nekim momentima povezuju s Kominternom. Riječ je, dakako, o pitanju na koji je način i u kojem stupnju ta povezanost došla do izraza.

Svakako, odnosi između KPJ i rukovodstva Kominterne u razdoblju do 1941, tj. do sloma i okupacije jugoslavenske monarhije, rezultirali su vrlo značajnim spoznajama i iskustvom za jugoslavenske komuniste. U razdoblju uoči rata, tj. kada KPJ djeluje pod novim rukovodstvom s Titom na čelu, počeo je vidljivije dolaziti do izraza proces osamostaljivanja KPJ u njezinoj sve dinamičnijoj djelatnosti. Dakako, nije riječ o nekom otporu koji bi vodio prema krizi dotadašnjih odnosa, ali je kritički duh u KPJ, ispoljen u pogledima na neka pitanja, upućivao i na postojanje određenih razlika u vezi s tim pitanjima.¹

Sve produbljenje sagledavanje ubrzanog rasta fašističke opasnosti u Evropi omogućilo je KPJ da dalekovidnije od pojedinih drugih komunističkih partija procijeni daljnji razvoj međunarodnih odnosa. To će je na neki način konfrontirati s političkom linijom Kominterne. U vezi s tim pitanjem pojavila su se dva bitna momenta:

1. Stalno upozorenje da opasnost od ekspanzije nacifašističkih sila zahtijeva neodgodivu koncentraciju demokratskih i antifašističkih snaga, posebno angažiranje komunističkih partija.

2. Spoznaja da drugi svjetski rat, koji je započeo, nije po svom karakteru samo imperijalistički, nego da sadržava i antifašističku dimenziju koja će s daljnjim razvojem biti sve vidljivija. U vezi s tim KPJ je ustrajno upozoravala na opasnost koja malim narodima prijete od ekspanzije fašističke Italije i Trećeg Reicha. Bilo je jasno da ta opasnost ne može mimoći Jugoslaviju. Pitanje borbe naroda, posebno malih, za svoje oslobođenje i nezavisnost postalo je temeljno.²

Protikle odnose KPJ i Kominterne, tj. nastala iskustva i spoznaje u tim odnosima, Kardelj je rezimirao ovim riječima:

»Ona (Kominternu, op. I. J.) je u određeno vreme, pre svega u revoluci-

¹ Opširnije u: Pero Damjanović, *Tito pred temama istorije*, Beograd, 1972, str. 279. i d.

² Usp.: Edvard Kardelj, *Tito na istorijskim raskršćima*, u knjizi: *Tito i Savez komunista Jugoslavije*, Beograd, 1979, str. 94-95.

onarnoj situaciji posle prvog svetskog rata, odigrala značajnu ulogu u razvitku revolucionarnog radničkog pokreta, naročito u Evropi. Ali vremenom su se u njoj razvili snažni elementi birokratsko-centralističke organizacije i došli do izražaja metodi koji su počeli da sputavaju samostalnost i inicijativu pojedinih komunističkih partija. Te tendencije su počele da nanose ozbiljnu štetu razvoju radničkog pokreta u svetu pogotovo onda kada su se povezale sa ideologijom i praksom staljinističkog dogmatizma. (...)

Istupiti otvoreno protiv takvih tendencija u Komunističkoj internacionali bilo bi u ono vreme i nerealno, a i štetno za radnički pokret u trenutku kada se nalazio neposredno pred ofanzivom fašizma. Ali Tito je shvatio da Partija neće moći da bude dovoljno kreativna u realizaciji svoje politike niti dovoljno samostalna i inicijativna u razvijanju najrazličitijih oblika aktivizacije masa i svog povezivanja sa njima ako joj ruke isuviše budu vezane centralističkim dirigovanjem iz rukovodstva Kominterne. Tito je shvatio da Partija ne samo da ne sme biti dogmatska sekta, nego da ona ne sme biti ni neka vrsta kosmopolitske organizacije koja je samo transmisija nekog svetskog centra. Ona mora biti istinska revolucionarna avangarda radničke klase sopstvenog naroda, odnosno svoje zemlje i samo kao takva može biti istinski internacionalistički ujedinjena sa drugim radničkim pokretima i progresivnim snagama u svetu u borbi za progresivne ciljeve koji ujedinjuju radnički pokret celog sveta.

Uprošćeno govoreći, Tito je koncept revolucionarnog internacionalizma radničke klase postavio sa glave na noge. A to je učinio jednom praktičnom odlukom, bez mnogo idejnog i teorijskog objašnjavanja ili razjašnjavanja sa tadašnjim rukovodstvom Komunističke internacionale, koje ni samo nije bilo dovoljno samostalno. Ta odluka na prvi pogled ne izgleda nimalo istorijska, a odigrala je, u stvari, upravo takvu ulogu. Kao što je poznato, Tito je novom sastavu rukovodstva, preuzimajući odgovornost na čelu Partije, postavio dva zahteva: da celo partijsko rukovodstvo bude u zemlji i da se Partija finansira sama. Tom odlukom Tito je obezbedio samostalnost Komunističke partije Jugoslavije. Zbog nje je kasnije došlo do nekoliko sukoba sa nekim organima i ljudima u Kominterni, pa i sa samim Staljinom. Ali u svom praktičnom sprovođenju ta odluka je obezbedila Partiji poverenje radnih masa i progresivnih snaga naroda Jugoslavije. To je Partiji omogućilo da odigra i uspešnu revolucionarnu ulogu u toku i posle narodnooslobodilačkog rata.

No, to nikako ne znači da su se Tito i tadašnje partijsko rukovodstvo takvom odlukom želeli tako reći 'otcepiti' od Kominterne niti da su u celini odbacivali njenu ulogu. To takode nije značilo ni da je Tito prešao na neakve pozicije nacionalističkog radničkog pokreta. Naprotiv, Tito, a i svi mi koji smo bili članovi novog rukovodstva bili smo svesni ne samo pozitivne uloge koju je Kominternu u prošlosti odigrala u razvoju radničkog pokreta, nego i činjenice da ona i takva kakva je bila još uvek u datoj situaciji predstavlja određeni oslonac za mnoge komunističke partije. Tito, prema tome, nije težio da stvara krizu u odnosima između Kominterne, odnosno Staljina i KPJ. Ali bio je nepokolebljiv u stavu da Kominternu ne treba da se meša u odluke i u politiku rukovodstva Komunističke partije Jugoslavije niti u njene kadrovske probleme. Drugim rečima, Kominternu za nas više nije mogla biti prihvaćena

kao jedinstvena centralizovana komunistička partija sa svojim sekcijama, već samo kao oblik saradnje i ujedinjavanja samostalnih radničkih pokreta pojedinih zemalja. Takva orijentacija je, sem toga, značila da Komunistička partija Jugoslavije ne može priznati pod imenom internacionalizma nikakav drugi interes sem onog koji stvarno izražava jedinstvo interesa revolucionarnih radničkih pokreta u raznim delovima sveta, kao i antiimperijalističkih snaga uopšte.«³

Od početka drugoga svjetskog rata Kominternu je još izrazitije slijedila politiku sovjetske vlade. Koraci koje je poduzimala sovjetska vlada odražavali su se i u odlukama rukovodstva Kominterne. S obzirom na Jugoslaviju to je moglo doći do izraza u vezi s pitanjem daljnjeg očuvanja njezine cjelovitosti zbog okupacije i razbijanja koje je doživjela u aprilu 1941.

Ubrzo nakon okupacije zemlje, tj. 8. maja 1941, sovjetska vlada je prekinula diplomatske odnose s jugoslavenskom vladom u emigraciji. Ona je to učinila i s vladama Belgije, Norveške i Grčke, ali se ta činjenica ipak drukčije odražavala u pogledu Jugoslavije. Prekid diplomatskih odnosa mogao se tumačiti i kao određeno priznanje nastalog stanja, tj. razbijanja i podjele jugoslavenske države.⁴

Rukovodstvo KPJ, međutim, jasno je istaklo svoju koncepciju borbe za očuvanje cjelovitosti Jugoslavije, potvrdivši time svoju dotadašnju politiku. Na Majskom savjetovanju je u vezi s tim formuliran ovakav zaključak:

»Zemlja je (. . .) rasparčana i podijeljena između nekoliko imperijalističkih osvajača, ali to ne može da bude nikakva zapreka za daljnje jedinstveno djelovanje Komunističke partije Jugoslavije, to ne može biti nikakva zapreka za zajedničku borbu naroda Jugoslavije za njihovu nezavisnost i slobodu, to ne može biti zapreka za zajedničku borbu naroda iz svih pokrajina protiv okupatora i njihovih agenata u zemlji. Pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije narodi će izvojevati sebi slobodu, nezavisnost i bolju budućnost, jer je to životna zadaća i cilj avangarde proletarijata, Komunističke partije Jugoslavije.«⁵

U svom izvještaju rukovodstvu Kominterne, početkom juna, Tito je pisao:

»Bez obzira na to što je Jugoslavija podijeljena među imperijalistima i što su stvorene nove granice, KPJ je ostala jedinstvena, a CK rukovodi nesmetano u svim oblastima okupirane zemlje i ima redovne veze sa tim oblastima.« Kao potvrdu te činjenice Tito upravo ističe održavanje Majskog savjetovanja u Zagrebu, na kojemu su se okupili rukovodeći predstavnici KPJ iz svih dijelova zemlje, osim iz Makedonije. Tito je istakao da je zadaća savjetovanja, među ostalim, bila »da se utvrde zadaci koji se sada postavljaju pred našu Partiju kada je zemlja rasparčana (. . .)«. Tito konstatira da su poslije savjetovanja

³ Isto, str. 91-94.

⁴ Opširnije u: Jovan Marjanović, *Jugoslavija, KPJ i Kominternu (april-septembar 1941)*, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu, knj. XI-1, Beograd, 1970, str. 735-741; Pero Morača, *Tito strateg revolucije*, Beograd, 1977, str. 219. i d.; Vojmir Kljavić, *Jugoslovensko-britanski odnosi i Kominternu 1941-1943*, »Časopis za suvremenu povijest«, br. 2, 1977, str. 5. i d.

⁵ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 7, str. 35.

članovi CK KPJ otišli »u pojedine pokrajine da sprovedu na terenu odluke savjetovanja i da rukovode radom Partije«. ⁶

Izvištavajući o pregovorima KPJ s vodstvima nekih građanskih stranaka i grupa o suradnji na liniji pokreta Narodne fronte, Tito je u radiogramu Kominterni, u prvoj polovici juna, javio: »Borba protiv okupatora jeste sastavni dio naše borbe za nacionalnu slobodu i ravnopravnost naroda Jugoslavije. Nacionalna sloboda i ravnopravnost naroda će (se) moći postignuti samo na bazi bratskog sporazuma svih naroda Jugoslavije.« ⁷

Takva politika KPJ mogla se ocijeniti kao suprotna koracima koje je poduzela sovjetska vlada, prekinuvši diplomatske odnose s jugoslavenskom emigrantskom vladom. ⁸

S napadom Trećeg Reicha na Sovjetski Savez započeo je i proces sve vidljivijih promjena u dotadašnjoj politici sovjetske vlade, pa prema tome i Kominterne. U Moskvi je već 12. jula potpisan sporazum između Sovjetskog Saveza i Velike Britanije o zajedničkoj akciji u ratu protiv Trećega Reicha. Utjecalo je to, dakako, i na odnos prema Jugoslaviji, s obzirom na to da su se Britanci smatrali zaštitnicima jugoslavenske emigrantske vlade i kralja, dajući time do znanja i svoj neposredni interes u Jugoslaviji i na Balkanu. Na inicijativu iz Moskve, u drugoj polovici jula obnovljeni su diplomatski odnosi s jugoslavenskom vladom. Obnavljaju se i diplomatski odnosi s drugim evropskim vladama koje su se nalazile u emigraciji ⁹.

Napad Trećeg Reicha na Sovjetski Savez unosi i važne promjene u dotadašnju organizaciju rada rukovodstva Kominterne. Već 22. juna održana je proširena sjednica Sekretarijata Izvršnog komiteta Kominterne. Sjednici su, među ostalima, prisustvovali Georgij Dimitrov, Dmitrij Manuilski, Palmiro Togliatti, Klement Gottwald, Wilhelm Pieck, Johan Koplenig, Walter Ulbricht i Raymond Guyot. Prije sjednice Dimitrov je bio pozvan u Kremlj k Staljinu, koji ga je obavijestio o napadu. Na sjednici je Dimitrov govorio o zadaćama Izvršnog komiteta Kominterne i komunističkih partija u svijetu s obzirom na novu situaciju. Zaključeno je da se formira grupa u sastavu Dimitrov, Manuilski, Togliatti, koja će u daljnjem radu preuzeti sve poslove Izvršnog komiteta Kominterne. Također je zaključeno da se uspostavi operativna veza s Centralnim komitetom SKP(b) i sa sovjetskom vladom. ¹⁰

Već u noći 22/23. juna iz Kominterne su radiogramima slane direktive komunističkim partijama. ¹¹

⁶ Isto, str. 23.

⁷ Isto, str. 42.

⁸ Jovan Marjanović, n. dj., str. 738-739; Vojmir Kljaković, n. dj., str. 6.

⁹ »Sovjetska vlada formalno je, sve do raspuštanja Kominterne obavljala poslove i rješavala probleme u Jugoslaviji na državnom nivou isključivo s jugoslavenskom i britanskom vladom, a ne s narodnooslobodilačkim pokretom, na čelu s KPJ, koji nije bio priznat od saveznika. Kominternu je preuzela održavanje veze s KPJ i ulogu tumača sovjetske politike u jugoslavenskim odnosima. Tako će uloga Kominterne biti sve odgovornija i teža što KPJ bude sve više postajala odlučan politički činilac u okupiranoj Jugoslaviji i inicijator velikih vojnih i političkih djela« (Vojmir Kljaković, n. dj., str. 7).

¹⁰ *Komunističeski International. Kratki istoričeski očerki*, Moskva, 1969, str. 505; Elena Šavova, *Georgi Dimitrov, Letopis za života i revoljucionata mu dejnost*, Sofija, 1982, str. 815-816.

¹¹ Elena Šavova, n. dj., str. 815-816.

Zasigurno je nova situacija utjecala i na daljnji rad svih punktova Kominterne u svijetu. To se, dakako, odrazilo i u Kopiničevoj poziciji, kada se, po svoj prilici, proširuje njegova obavještajna djelatnost. On čak navodi da mu je Dimitrov preporučio da preuzme organiziranje i vođenje sovjetske vojno-obavještajne službe, jer Srebrenjakov punkt nije funkcionirao.¹²

Posebno ostaje otvoreno pitanje stvarnog dometa Kopiničeve uloge u svojstvu obavještajnog punkta Kominterne u Zagrebu. Dok se ne dobije uvid u arhivu Izvršnog komiteta Kominterne, nije moguće znati taj domet. Kopinič govori o velikom broju radiograma poslanih u Moskvu.¹³ Riječ je o izvještajima koje je samostalno slao kao obavještajac i službenik Kominterne. To, svakako, potvrđuju i događaji u Zagrebu ljeti 1941. Tada je, naime, Kopinič korespondirao sa svojim pretpostavljenima kao obavještajac, ali i kao onaj koji treba da realizira direktive što ih je dobio iz rukovodstva Kominterne.¹⁴ Činjenica je da je Kopinič u toku 1941. poslao veoma mali broj Titovih radiograma u Moskvu.

Ovdje se, dakako, u prvom redu postavlja pitanje da li je i koliko je u prikazanim relacijama i zbivanjima mogla imati ulogu intervencija iz Kominterne u vezi sa smjenjivanjem rukovodstva KP Hrvatske. Koliko se, dakle, takav korak može uzimati i kao primjer i kao potvrda politike Kominterne u vezi s pitanjem cjelovitosti, odnosno razbijanja Jugoslavije, pa prema tome i KPJ kao organizacije.

Primjer koji je neposredno prethodio tome i koji, prema nekim mišljenjima, upućuje na određene istovjetnosti, bilo je pitanje daljnjeg statusa partijske organizacije u Makedoniji.¹⁵ Riječ je o akciji sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Makedoniju Metodija Satorova Sarla koji je nakon okupacije zemlje otkazao veze s CK KPJ i pripojio makedonsku partijsku organizaciju Bugarskoj komunističkoj partiji. Prema nekim znacima, inicijativa za to

¹² »Kad je počeo rat u Jugoslaviji, Kopinič je poveo akciju da proširi krug svojih obavještajaca i suradnika. Na ovaj način Kopinič je izišao u susret traženjima Generalštaba SSSR-a, čija vojno-obavještajna služba, pod Srebrenjakovim rukovodstvom, nije funkcionirala. Ovaj zahtjev Generalštaba prenio je Kopiniču Dimitrov i preporučio mu da ga prihvati« (Vjenceslav Cenčić, n. dj., sv. I, str. 140).

¹³ Kopinič navodi kako je mislio da je u Moskvu poslao oko 1500 radiograma, ali je, navodno, u Moskvi »nedavno saznao da oni imaju registriranih 5600 depeša iz vremena rata, odaslanih iz Zagreba« (isto, str. 195). »Nemamo uvid u te depeše«, konstatira Vujošević, »i ne možemo ništa o njima reći. Ali njegova kazivanja kako je bez muke smotavao u svoju obavještajnu mrežu gestapovce i ustaše i dokle su sve dopirali njegovi pipci nevjerovatna su. I o tome nemamo ništa dokumentovano, ali imamo razloga da sumnjamo.« Vujošević zatim ističe pojedine primjere koji potvrđuju da u Cenčićevu prikazu Kopiničevih »obavještajnih čuda ima dosta trulih mjesta« (Radomir Vujošević, n. dj., nast. 1).

¹⁴ Usp. i osvrt na Cenčićevu knjigu Stanislave Koprivice-Oštrić, *Kakva je to zagonetka Josip Kopinič?*, »Vjesnik«, 26. VI 1983.

¹⁵ Jovan Marjanović (n. dj.) navodi Satorova i Kopiniča kao primjere miješanja Kominterne u rad KPJ, koji su vodili njezinu razbijanju. Vladimir Dedićer, *Novi priloci za biografiju Josipa Broza Tita*, sv. 2, str. 422, navodi ovo:

»Neki krugovi u vrhovima KPJ otišli su čak tako daleko da su videli otvorene Staljinove namere u cepanju Jugoslavije na tri specifična polja:

- a) U podržavanju Bugarske komunističke partije da razbije jedinstvo KPJ time što bi makedonske komuniste stavila pod nadzor Sofije;
- b) U pokušaju Kominterne da odvoji KP Hrvatske od Komunističke partije Jugoslavije;
- c) U pokušajima da se partijska organizacija u Srbiji stavi pod uticaj Kominterne u pogledu strategije i taktike vođenja revolucionarnog rata, nasuprot Titovim koncepcijama, što bi trebalo da znači, ako ne otepljenje Srbije od Jugoslavije, a ono jačanje sovjetskog uticaja.«

potekla je iz rukovodstva Kominterne. Naime, prema nekim podacima koji su dolazili iz CK Bugarske KP, Dimitrov je dao odobrenje za priključenje makedonske organizacije Bugarskoj partiji.¹⁶ Tito je početkom septembra svojim radiogramom rukovodstvu Kominterne odlučno reagirao na Sarlov postupak, koji je odmah dobio podršku CK Bugarske partije. »Bugarski CK Partije«, ističe Tito, »podržava Sarla i kaže da je Makedonija pripojena Bugarskoj KP po nalogu Kominterne. Smatramo nepravilnim takav postupak CK Bugarske partije.«¹⁷ Tito, međutim, nije dobio odgovor iz Kominterne da li je po njezinoj odluci provedeno to pripajanje.¹⁸ Rukovodstvo Kominterne se nakon Titove odlučne intervencije suglasilo, u septembru 1941, da partijska organizacija u Makedoniji ostane u sastavu KPJ.¹⁹ Prema nekim ocjenama, taj je korak poduzet upravo nakon prikazanog zaokreta u sovjetskoj vanjskoj politici, kada se obnavljaju diplomatski odnosi s jugoslavenskom izbjegličkom vladom, pa u skladu s tim i Kominternu opoziva svoju odluku o pripajanju makedonske organizacije Bugarskoj KP.²⁰ Ostaje za daljnja istraživanja pitanje u kojoj mjeri je ta akcija bila poglavito inicirana iz Kominterne, a koliki je udio imao pokušaj Satorova i rukovodstva Bugarske KP, kojemu je Kominternu dala podršku.²¹ Činjenica je da Kominternu nije osudila nastojanja rukovodstva Bugarske komunističke partije, a daljnji će razvoj pokazati da je na neki način davala i podršku tom rukovodstvu, jer spomenuto pitanje nije, zapravo, bilo dokraja riješeno.²²

Uvid u raspoloživu radio-korespondenciju Kopiniča s pretpostavljenima u Kominterni potvrđuje da je inicijativu za smjenjivanje rukovodstva KPH dao on sam. Njegove dojave u Moskvu, kojima je sumnjičio rukovodstvo KPH, pokazale su se kao težnja za dokazivanjem svoje nepokolebljive vjernosti pretpostavljenom organu. Direktive koje su iz Moskve uslijedile od 22. juna poticale su Kopiniča da se angažira u njihovu provođenju na području gdje se nalazio, ali na način da se postavlja na razinu onoga koji određuje i usmjerava, računajući da mu autoritet Kominterne, na koji se poziva, daje za to dovoljnu težinu. On je težio da se postavi kao neprikosnoveni autoritet i naredbodavac u komuniciranju s drugim partijskim rukovodiocima, pri čemu se posebno koristio propagandom da se radi o »čovjeku iz Kominterne«²³.

¹⁶ Jovan Marjanović, n. dj., str. 739-740; Voimir Kljaković, n. dj., str. 5-6.

¹⁷ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 7, str. 114.

¹⁸ Isto, str. 237.

¹⁹ Isto. Opširnije u: Pero Morača, *Tito strateg revolucije*, str. 226. i d.

²⁰ Kao u bilj. 16.

²¹ Zanimljivo je u vezi s tim mišljenje Vladimira Bakarića, kojim on polemizira s Dedijerovim gledištem citiranim u bilj. 15: »Prvi je argument (Dedijerov, op. I. J.) da je SSSR pristao na cijepanje Jugoslavije time što je podupro Bugare za priključenje Makedonije njima. Taj argument uopće tu ne vrijedi, jer inicijativa za pripajanje Komunističke partije Makedonije Komunističkoj partiji Bugarske nije potekla od Rusa, nego od Sarla Satorova, a Bugari su je, da tako kažem, gotovo objerno primili. SSSR se u to nije miješao, sve negdje do rujna, kad su rekli da Makedonci ostaju u Komunističkoj partiji Jugoslavije. Rekli su to, doduše, kako on navodi, iz praktičkih a ne nekakvih, da tako kažem, teoretskih, ili drugih, razloga« (intervju Vladimira Bakarića u »Vjesniku« 31. XII 1981. i 1, 2. i 3. I 1982).

²² Opširnije u: Pero Morača, *Tito strateg revolucije*, str. 227-228. Usp. i: Milovan B o s i ć, *Partizanski pokret u Srbiji 1941. godine i emisije radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«*, u zborniku: *NOR i revolucija u Srbiji 1941-1945*, Beograd, 1972, str. 169. i d.

²³ Antun Rob je pred istražnom komisijom CK KPJ opravdao svoje povezivanje s Kopiničem time što je smatrao da je on osoba iz Kominterne, a što se potvrdilo i »po tome što je

Prema tome, suprotstavljati se Kopiniču značilo je suprotstavljati se Kominterni, a kakav je ona autoritet uživala među komunistima ne treba posebno dokazivati.²⁴

Ocjenjujući Kopiničevu akciju, Kardelj je u spomenutom pismu Titu, među ostalim, napisao: »Htio je (Kopinič, op. I. J.) prosto preskočiti najnužniju pripremu, koja je potrebna, nerazumijevajući stvarnih uslova ovdje. Uz to — u to sam potpuno ubijeđen — u možda potsvjesnoj namjeri da udari po Tebi i čitavom rukovodstvu. Kažem *potsvjesnoj*, ali time neću da kažem da tu nije bilo i izvjesnih očitih namjera. Lagao je Djeđu u najtežem vremenu i rušio firmu (Partiju, op. I. J.). Odigrao ulogu objektivne provokacije.«²⁵

Pitanje koje slijedi jest: kako je u Kominterni bila prihvaćena Kopiničeva inicijativa u vezi s potrebom smjenjivanja rukovodstva KP Hrvatske? Činjenica je da se s te strane odmah reagiralo u smislu pune podrške toj inicijativi, iako su objektivni razlozi nalogali mnogo pažljivije ispitivanje čitavog tog problema. Elementi za to bili bi ovi:

a) U Kominterni su Kopiničeva inicijativa i prijedlog akcije prihvaćeni, po svoj prilici, bez rezerve, jer se odmah reagiralo punom podrškom. Nije se, dakle, postavljalo pitanje potrebe preispitivanja tog čina.

b) Od napada na Sovjetski Savez do Kopiničevih dojava i zahtjeva za smjenjivanje prošlo je veoma kratko vrijeme a da bi se mogle dati realne ocjene o sabotiranju akcija u smislu smjernica Kominterne. Bez obzira na teškoće stvarnog uvida u razvoj događaja, u Kominterni su mogli u tom trenutku sasvim opravdano uvažavati činjenicu da se u tako neobično kratkom razdoblju nigdje u Evropi nije moglo ništa posebno učiniti u pogledu podizanja otpora okupatoru.

c) Bilo je očito da Kopinič poduzima inicijativu i akciju potpuno neovisno o CK KPJ i Titu, opravdavajući se da s njim ne može dobiti vezu. Takva konstatacija nije se morala tako olako prihvatiti u rukovodstvu Kominterne, tj. davati smjernice mimo rukovodstva KPJ. Bio je to, svakako, očit primjer grubog miješanja u poslove jedne partije, u ovom slučaju KPJ.

na V konferenciji došao i otišao pre kraja, što se vidi o velikom poverenju u njega«. Zbog toga je Rob, kako navodi, smatrao da je riječ o direktivama Kominterne »i da treba da se pokorim« (dokument br. 25). Sam Kopinič pridaje posebno značenje svom kratkotrajnom prisustvovanju Petoj konferenciji KPJ, tvrdeći da je »kao službena osoba Kominterne« govorio na konferenciji »prije početka njenog rada u ime Kominterne, prenoseći delegatima osobne pozdrave Georgi Dimitrova, generalnog sekretara Kominterne, što je za ondašnje prilike u KPJ bilo veoma značajno« (Vjenceslav Ceničić, n. dj., sv. I, str. 133). Međutim, raspoloživa dokumentacija ne potvrđuje takvu tvrdnju. Kopinič je prisustvovao Petoj konferenciji na poziv CK KPJ (*Peta zemaljska konferencija KPJ* (19-23. oktobar 1940), Beograd, 1980, str. 437). Kopinič je prvoga dana došao na konferenciju zajedno s Titom, koji ga je predstavio kao »našeg gosta« (Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 6, str. 297).

²⁴ U vezi s tim zanimljivo je svjedočenje Ivana Božičevića, koji je prisustvovao jednom sastanku Popovića i Končara s Kopiničem: »U mojoj prisutnosti Veliki Vlado (Popović, op. I. J.) i Končar, a naročito Končar, strahovito su grdili predstavnika Kominterne. Končar je bio izvan sebe od bijesa, sav se pjenio i unosio mu se u lice. Optuživao ga je da je Kominternu krivo obavještavao o aktivnosti Partije i posebno CK KPH u vezi s razvijanjem ustanka u Hrvatskoj. Zbunjivalo me kako se mogu tako odnositi prema predstavniku Kominterne, oštro ga kritizirati i osporavati mu pravo da se miješa u poslove naše Partije. Pa to je Kominterni! Zna se što je Kominterni! Telegrami je potpisao Dimitrov! Zna se tko je Dimitrov! Za mene, a vjerovatno i za ostale članove MK, Kominterni i Dimitrov bili su apsolutni autoriteti« (Ivan Božičević, n. dj., str. 81).

²⁵ Dokument br. 38.

Iz svega navedenoga izlazi pitanje: koliko se Kopiničeva akcija uklapala u šire političke planove i akcije Kominterne? Elementi za to bili bi ovi:

a) Prihvaćena je bez rezerve mogućnost da se može intervenirati posredstvom svog predstavnika i potpuno mimo rukovodstva KPJ i Tita, koji su se, dakle,

svjesno zaobilazili.

b) Rukovodstvo KP Hrvatske okvalificirano je odmah, bez rezerve, kao »izdajničko i kukavičko«, u kojoj se kvalifikaciji mogla tražiti mogućnost i opravdanje za njegovo smjenjivanje.

c) Smjenjivanje rukovodstva KPH i postavljanje novoga moglo se ocijeniti i kao pogodna mogućnost uspostavljanja vlastitog punkta preko kojega bi se moglo izravno utjecati na daljnji tok događaja, a to znači i mimo rukovodstva KPJ i Tita.

Navedeni elementi upućuju, dakle, na to da je Kopiničeva inicijativa i akcija u određenom trenutku bila prihvaćena i podržana kao komponenta u planu radi postizanja nekih dalekosežnijih ciljeva. Kao jedan od tih ciljeva mogla je, dakle, doći u obzir i mogućnost razbijanja KPJ, tj. otcjepljenja od nje ponovo jedne organizacije.²⁶ U kojoj je konkretnoj funkciji u vezi s tim i kakvih je domašaja trebala biti spomenuta akcija u Zagrebu više će se i temeljitije spoznati ako se jednom dobije na uvid odgovarajuća grada Kominterne.²⁷ Tada bi se moglo pouzdano zaključiti jesu li promjene u kursu

²⁶ U vezi s tim Julijana Vršinao izražava ovo gledište: »Radilo se, naime, o stavovima Kominterne prema Balkanu. Treba istaći da Komunistička internacionala nije priznavala versajsku podjelu sveta, pa ni Jugoslaviju koju je smatrala isključivo tvorevinom Versaja. Na toj osnovi je od 1924. i preporučivala njeno razbijanje. Polazeći od ovakvih stavova Kominterni je 1941. prihvatila rasparčavanje Jugoslavije i radila je na izdavanju KP Hrvatske iz sastava KPJ analogno onome što je s njenim znanjem sprovodila KP Bugarske u Makedoniji. Taj zadatak ovde je poveren Kopiniću, vaspitanom u duhu shvatanja Kominterne da je komunista u prvom redu član svetske komunističke partije — Komunističke internacionale, a tek potom svoje partije. Kopinić je kod Končara i Papa naišao na drugačije poimanje partijske discipline: ako izvršavaš partijsku dužnost i zadatke svoje partije, obavljaš i svoju internacionalnu dužnost. Bilo je očigledno da ni jedan ni drugi ne bi prihvatili da rade iza leđa CK KP Hrvatske i CK KPJ. Stoga se Kopinić prema njima odnosio na isti način kako se Kominterni odnosila prema partijskim aktivistima u vreme staljinskih čistki: svakog koga treba ukloniti etiketirali kao agenta i provokatora. Na taj način je svaki pojedinac politički likvidiran, jer klevetu nije trebalo dokazivati« (Julijana Vršinao, *Kome je to potrebno* »Politika«, 25. XI 1981).

²⁷ Bakarić u vezi s tim iznosi ovo gledište: »Kominterni je već negdje tridesetih godina proglasila narodni front. Taj je narodni front mogao biti i revolucionaran u to vrijeme, ali se Kominterni počela pretvarati, zapravo, u privjesak vanjske politike Sovjetskog Saveza kao prve zemlje revolucije. Taj element - tj. briga za prvu zemlju revolucije - vidi se 1941. još u našim dokumentima. Mi smo ušli u općenarodni ustanak, ali uopće u ustanak i u sabotaže, iz razloga našeg nacionalnog oslobođenja, ali i iz razloga obrane prve zemlje socijalizma. Dakle, tu su Kominterni i Sovjetski Savez bili zainteresirani za obranu Sovjetskog Saveza. Pitanje jugoslavenskog teritorijalnog integriteta bilo je za njih potpuno sporedno. Štoviše, nakon napada Nijemaca na Sovjetski Savez, oni su priznali i jugoslavensku kraljevsku vladu i integritet Jugoslavije, priznali su da poslije rata treba vratiti staru Jugoslaviju i odlučiti kakav će režim biti. Dakle, Kominterni tu nije bila zainteresirana ni u kojem slučaju za cijepanje Komunističke partije u Jugoslaviji, niti je to mogla biti, jer bi stvariti partiju za tzv. NDH značilo priznati njemačku okupaciju, što bi bilo nelogično. Oni nisu bili budale da idu na takvu glupost.

E, sad je pitanje, zašto je onda Kopinić provodio onu svoju djelatnost u Zagrebu, i to u ime Kominterne? U prvom redu: potpuno je jasno da inicijativa nije bila ni Kominternina, ni sovjetska, nego Kopiničeva. To se čak i u dokumentaciji koju Dedijer objavljuje prilično jasno vidi. Znamo da je napad na SSSR počeo 22. lipnja, a Kopinić dolazi 28. lipnja Radi Končaru sa svojim tekstom u kojem kritizira CK KP Hrvatske i daje direktive šta treba uraditi. Direktive su prepisane iz općeg poziva Kominterne svima - ne samo Jugoslaviji, ali i Jugoslaviji - a ocjena da se ništa nije uradilo njegova je. Za šest dana Kominterni nije mogla donijeti nikakvu odluku o

sovjetske vanjske politike, koje su se odražavale i u politici Kominterne, bile taj presudni faktor koji je i prikazane inicijative i pokušaje miješanja u poslove KPJ donekle skinuo s dnevnog reda.²⁸

U svakom slučaju, neosporno je da je autoritet Kominterne bio glavni faktor u akciji smjenjivanja rukovodstva KP Hrvatske. Neosporno je i to da je Kopinič u svojoj akciji dobio podršku iz Kominterne, tj. nalog da poradi na smjenjivanju rukovodstva KPH. Kominternu se, kako smo vidjeli, nakon 22. juna pogotovo postavljala kao glavni rukovodeći i usmjeravajući centar međunarodnoga komunističkog pokreta u pogledu njegova uključivanja u oružanu borbu na liniji potpomaganja borbe Sovjetskog Saveza. Akcija smjenjivanja CK KPH pokazala je da se Kominternu bezrezervno miješala u poslove pojedinih partija, ne vodeći računa o nekim osnovnim normama njihova rada. Činjenica je da se u ovom primjeru mimoilazio CK KPJ i Tito, tj. vršila se neposredna i zakulisna intervencija u jednom dijelu KPJ, mimo njezina rukovodstva. Činjenica je i to da je Kopinič dozvolu za intervenciju tražio od Kominterne, i to na osnovi obavijesti da već duže vrijeme nema veze s Titom. Ispostavilo se da je to bila netočna obavijest, o čemu je Tito i upoznao Izvršni komitet Kominterne.²⁹

Međutim, autoritet Kominterne bio je faktor prema kojemu se u postojećoj situaciji nije moglo ravnodušno odnositi. Naprotiv. Autoritet i ugled Kominterne u međunarodnom komunističkom pokretu, povezani s ugledom

tome što se zbiva u Zagrebu. Prema tome, to je Kopiničeva ideja, a on se onda pokriva Kominternom, koja mu, tobože, kaže: ako ovi ne slijede liniju Kominterne, smijenite ih. Dakle, ne kaže otcijepite ih, niti što slično, nego: ako nisu na liniji zadataka Kominterne — odnosno obrane Sovjetskog Saveza — smijenite ih i postavite one koje hoćete. Kopinič za sve to vrijeme nije nikad rekao da želi rascijepiti partiju, i tu je sad skupio ljude oko sebe» (kao u bilj. 21).

Suprotno gledište zastupa Svetozar Vukmanović Tempo (*Sto je zapravo htjela Kominternu* »Vjesnik«, 15. II 1982). On, među ostalim, navodi: »Kada je već riječ o ocjeni da li je Kominternu vodila politiku rasparčavanja Jugoslavije, moram reći da se teško može prihvatiti stav Bakarića, iznesen u »Vjesniku«. Pri tome ne smatram da se iza pokušaja smjenjivanja rukovodstva KP Hrvatske obavezno krila namjera Kominterne da se KP Hrvatske izdvoji iz sastava Jugoslavije i da se tim putem stvore uslovi rasparčavanja Jugoslavije, kao što tvrdi Dedijer. Za tako nešto nemam dokaza, ali to je bila ocjena Vlada Popovića, kada mi je govorio o slučaju Kerestinec. [Prethodno Vukmanović iznosi sažeto sjećanje na ono što mu je Popović 'pedesetih godina kazivao o slučaju Kerestinec', op. I. J.] No, i bez toga, na takav zaključak navodi i depeša Izvršnog komiteta Kominterne upućena našoj Partiji negdje (mislim) koncem marta 1941. godine; u tom dokumentu je rečeno da Komunistička partija Jugoslavije ne treba da se bori za odbranu granica Jugoslavije. A to, po mome, ne može ništa drugo da znači nego da se stvaraju uslovi budućeg rasparčavanja Jugoslavije, naravno, u povoljnijim okolnostima. Otuda i potreba da se, umjesto olakog odbacivanja teze Dedijera da se radi o pokušaju rasparčavanja Jugoslavije (koja je već bila rasparčana od okupatora), pride daljem istraživanju pozadine pokušaja smjenjivanja rukovodstva KP Hrvatske, posebno ako se uzme u obzir i ono što se događalo nešto ranije u Makedoniji.«

Usp. i kritički osvrt na Dedijerovu knjigu Nikole Pejnovića u »Vojnom delu«, br. 2, 1982, str. 151-152.

²⁸ U svojoj analizi Marjanović zaključuje »da je u periodu april-jul 1941. KPJ bila izložena s p o l i t i k i m pritisku da uđe u neku vrstu takve organizacione transformacije i takvog organizacionog prilagođavanja stanju stvorenom okupacijom i komadanjem zemlje, da bi to u stvarnosti dovelo do prestanka postojanja KPJ. Stvari su se u pogledu pritiska na KPJ naglo izmijenile posle nemačkog napada na SSSR. Razume se, to se nije moglo pokazati već poslednjih dana juna i prvih dana jula 1941, kada još deluju posleaprilski stanovišta Kl. Pa i samom Staljinu bilo je potrebno punih 14 dana posle 22. juna 1941. da bi spremio svoj govor narodu o ratnoj situaciji (3. jula). Setimo se da 23. juna preko radija govori ne Staljin, nego Molotov« (Jovan Marjanović, n. dj., str. 739-740).

²⁹ Dokument br. 48.

SKP(b), Staljinove ličnosti i Sovjetskog Saveza, bili su presudni momenti u prikazanom držanju CK KPH i Mjesnog komiteta. A to je vidljivo i iz odluke CK KPJ da se rukovodstvo KPH mora »pokoriti odluci Kl, ako je ona zaista donijela tu odluku«, s tim da se čitava stvar objasni pred Kominternom »da bi se ubuduće tako što izbjeglo«. Tito je odmah nakon ispitivanja nastalih događaja jasno dao do znanja rukovodstvu Kominterne da je Kopinič »lažno optuživao CK KPH o svjesnoj izdaji i sabotiranju akcija, te na osnovu tih lažnih izvještaja tražio mandat Kl za smjenjivanje CK KPH, ne obavještavajući o tome CK KPJ, iako je za to imao redovne mogućnosti«³⁰.

S druge strane, sva ta pitanja treba sagledavati i u sklopu Kominternina gledanja na pokretanje i razvoj oslobodilačke borbe u Jugoslaviji, posebno s obzirom na karakter i perspektivu te borbe. Neke bitne razlike u vezi s tim brzo su došle do izraza.

Raspoloživi podaci svjedoče da je veza između CK KPJ i rukovodstva Kominterne u razdoblju od okupacije zemlje do juna, tj. do Hitlerove agresije na Sovjetski Savez, bila vrlo slaba. Izvještaj koji je Tito početkom juna izradio za Kominternu stigao je u Moskvu 28. juna. Tito ga je poslao preko službenika sovjetske ambasade, koji su Beograd napustili prvih dana juna.³¹

U međuvremenu, rukovodstvo KPJ je izvršilo temeljitu analizu nastale, kvalitetno nove situacije i uputilo svoje proglase narodima Jugoslavije u vezi s pokretanjem oslobodilačke borbe. U njima je već vidljivo došla do izraza činjenica da će ta borba biti najuže vezana s borbom za socijalno oslobođenje. U Kominterni nisu bili upoznati s tim dokumentima KPJ i prvim gledištima o pokretanju i vođenju oslobodilačke borbe. Svoje mišljenje o politici rukovodstva KPJ temeljili su na poznavanju gledišta koje je KPJ formulirala u razdoblju uoči okupacije zemlje. Pri tome se, u prvom redu, misli na zaključke Pete zemaljske konferencije, s kojima je Kominternu bila u osnovi upoznata.³²

Zbog toga je na mjestu pretpostavka da se radiogram koji je rukovodstvo Kominterne u povodu 22. juna poslalo rukovodstvu KPJ mogao donekle razlikovati od poruka i smjernica što su se istodobno upućivale i drugim komunističkim partijama. Naime, zasigurno je da je u svim tim dokumentima Kominternu inicirala potrebu da komunistički pokret nastoji stvoriti široku narodnu frontu u okupiranim zemljama, tj. ujediniti antifašističke snage u borbi protiv okupatora, a za nacionalno oslobođenje. Međutim, u radiogramu upućenom rukovodstvu KPJ najviše privlači pažnju upozorenje »da se u sadašnjoj etapi radi o oslobođenju od fašističkog podjarmljivanja, a ne o socijalističkoj revoluciji«. Konceptija narodnooslobodilačke borbe koju je razrađivala i počela ostvarivati KPJ izazivat će u Moskvi posebnu pažnju upravo poslije otvaranja perspektive dubljega društvenog preobražaja, pod parolom »nema povratka na staro«. U svemu tome mogla se vidjeti zapreka u održavanju dobrih odnosa s Velikom Britanijom i Sjedinjenim Američkim Državama. Na rukovodstvu Kominterne bila je zadaća da u vezi s tim odigra svoju ulogu na liniji održavanja odnosa s KPJ.³³

³⁰ Dokumenti br. 18 i 48.

³¹ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 7, str. 203.

³² Pero Morača, *Tito strateg revolucije*, str. 222.

³³ Kao u bilj. 31, str. 224.

Tek se tako može shvatiti i činjenica što se propaganda oslobodilačkog rata u Jugoslaviji preko Radio-Moskve i sovjetske štampe nije u to vrijeme temeljila na izvještajima koje je slao Tito. Tito se i sam posebno uzbuđivao zbog toga. Sredinom augusta Tito se obratio Kopiniču s pitanjem da li on uopće šalje njegove vijesti u Moskvu, jer se iz Radio-Moskve vidi »da su oni dosta krivo obaviješteni o samim događajima«. »Da li je to tačno«, obraćao se Tito Kopiniču, »da si ti javio gore da su bili svi moji izvještaji za djedu lažni. Ako je tačno onda razumije se ne mogu da ti šaljem više izvještaje i podržavam veze sa tobom. Ljudi ovdje ginu stotinama i hiljadama, pokazuju nečuveno herojstvo, imade ogromnih uspjeha više no u bilo kojoj okupiranoj zemlji u Evropi i bilo bi nepravedno ne priznati tu borbu i uspjehe već sada, jer kasnije će se i onako to sve znati.«³⁴

U pismu Radi Končaru, sredinom septembra, kojemu je ujedno poslao i poruke za Kominternu da ih preda Kopiniču, Tito je ponovo postavio pitanje da li se uopće šalju njegove poruke. »Ja iz radio-emisija ne vidim da su doprle do njih (rukovodstva Kominterne, op. I. J.) moje vijesti o našim hprbama posljednjih dana. Imam mnogo važnih stvari da javim, a sve to ide slabo.«³⁵

Kako se vidi, rukovodstvo Kominterne bilo je zaokupljeno određenim rezervama u pogledu perspektive oslobodilačke borbe u Jugoslaviji. U vezi s tim predstavnik KPJ u Kominterni Veljko Vlahović iznosi ovo sjećanje:

»Odluka CK KPJ o pokretanju širokog narodnog ustanka jula 1941. naišla je na priličnu opoziciju u Kominterni. Prisustvovao sam sastanku Balkanskog sekretarijata, kada su niz učesnika na toj sednici proricali krah oružanog ustanka u našoj zemlji. Sećam se istupanja Kolarova, koji je upoređivao tu našu odluku sa bugarskim ustankom 1923. On je govorio da će komunisti izići iz gradova i otići u šume, da će seljaci u početku možda podržati ustanak, ali će se oni brzo umoriti. Komunisti će ostati izolovani, postaće plen okupatora i Partija će biti uništena.«³⁶

³⁴ Dokument br. 45.

³⁵ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 7, str. 129. Shvatljivo je da je Tito težio što skorijem uspostavljanju neposredne veze s rukovodstvom Kominterne. Nakon niza pokušaja, to je najzad uspjelo - kad je 9. februara 1942. u istočnoj Bosni uspostavljena radio-veza s Kominternom. Bio je to, svakako, važan datum u razvoju narodnooslobodilačke borbe. Vezu s Kominternom nije više trebalo održavati preko Kopiničeve radio-stanice, jer je ta veza, zbog teških objektivnih razloga (udaljenost, nesigurnost i sporost kurirskih veza), bila sve otežanija. Na Titov poziv Kopinič je u decembru 1941. stigao na oslobođeni teritorij u istočnoj Bosni (Rogatica), u Vrhovni štab, tj. do Tita, i predao pozivne signale i šifre Pavlu Saviću i Veljku Dragičeviću, šifrantima i radiotelegrafistima Vrhovnog štaba. Oni su uspjeli, kako je rečeno, iz Foče od 9. februara održavati vezu s Kominternom. Opširnije o tome u: Momčilo Stefanović, *Potpis: Tito. »Bili smo Titovi šifranti«*, Kazivanja Branke i Pavia Savića, Zagreb, 1980.

Tito nije krio svoje zadovoljstvo što je uspostavio neposrednu radio-vezu s Kominternom. O tome je već 23. februara javio Kardelju i Loli Ribaru u Zagreb i Vukmanoviću Tempu u Sarajevo. Tito je pisao: »S Djedom imamo izvršne direktne veze, tako da više ne zavisimo od Vazduha« (Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 9, priredio Mišo Leković, str. 31. i 38. Usp. i tom 8, također priredio Leković, str. 234–235).

³⁶ Citirano prema: Milovan Bosić, n. dj., str. 169. Drugom prigodom, u sjećanju na djelatnost radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, Vlahović je izrazio ovakvo gledište: »Sto se tiče Staljina, mislim da je za njega bio karakterističan stav, da je na partizanski pokret gledao kao na snagu diverzije u Hitlerovoj pozadini, koja time-pomaže Crvenoj armiji. Pored toga, on nije vjerovao u revolucionarnu snagu masa ni u sposobnost ma koje komunističke partije u Evropi da organizuje mase na oružanu borbu, ne samo za oslobođenje od okupatora nego i za socijalističku revoluciju« (Veljko Vlahović, *Sabrani radovi*, sv. II »Borba za slobodnu Jugoslaviju«, Beograd, 1981, str. 180).

Sve je to, s druge strane, pokazivalo da oslobodilačka borba u Jugoslaviji ne ide onim putem koji je zamišljen u Moskvi, tj. da to bude borba kojoj će glavno obilježje davati diverzantske akcije po gradovima, oružane akcije na rušenju željezničkih pruga i drugih saobraćajnica, uznemiravanje okupacijske oružane sile — a sve to, prije svega, da bi se olakšala borba Crvene armije na istočnom bojištu. Računalo se, dakle, na onu razinu borbe na kojoj je i Kopinič, kao punkt u službi Kominterne, ispoljavao svoju akciju.

Pitanje puta i načina pokretanja oružane oslobodilačke borbe pokazalo se kao jedno od temeljnih. Kao i na pojedinim drugim područjima u Jugoslaviji, tako je i u rukovodstvu KP Hrvatske u početku bilo vidljivo gledište o dvije etape vođenja oružane borbe, tj. sabotažno-diverzantske i partizanske. Iako je »Cirkular CK KPJ br. 2« pokazivao određeni korak naprijed u prevladavanju toga gledišta, ipak je ono i dalje bilo vidljivo. Potreba istodobnog poduzimanja sabotažno-diverzantske i partizanske djelatnosti pretvarala se u sve snažniju spoznaju, ali će i dalje iskrsavati problemi u vezi s njezinom realizacijom. U svojoj analizi situacije u Hrvatskoj Kardelj je u pismu Titu, početkom augusta, u vezi s pitanjem dviju etapa oružane borbe istakao: »Danas je to, međutim, nemoguće. Treba raditi istovremeno, inače ćemo na sabotažama iskrvariti. Treba preći sa partizanima u kontra-ofanzivu protiv njihovog (ustaškog i okupacijskog, op. I. J.) terora i fizički uništavati cjelokupni aparat. Jedino tako ćemo paralisati njihove udarce. Davno je već bilo moguće dići neke pokrajine u Hrvatskoj u oružanu borbu, međutim naši su (to) zadržavali u mišljenju da 'još nije vrijeme za široku oružanu akciju'.³⁷ Za razumijevanje tih pitanja važno je svjedočenje V. Bakarića, kao jednog od članova rukovodstva KP Hrvatske:

»Mi smo na samom početku, sve do pred savjetovanje u Stolicama, smatrali da treba stvarati partizanske i diverzantske grupe. Zato smo vrlo veliku pažnju na početku bili posvetili diverzijama po gradovima, i to nas je stajalo užasno mnogo kadrova i desetkovalo organizacije. Išli smo zatim na stvaranje slabih jedinica na terenu.

Poznato je da je 4. jula na Titov prijedlog donesena odluka o općenarodnom ustanku. To je za nas bilo nešto novo. Jer, općenarodni ustanak to nisu diverzije, to nije mala grupa, to znači da treba voditi rat i treba pobijediti, tj. dati jednu opću političku koncepciju i na njoj izdržati do kraja.

Dakle, nije više bilo pitanje u tome da li će biti odmah čitav narod uz nas ili ćemo ga postepeno dizati, kao što je to svojedobno bilo u našim glavama, nego je bilo u tome da bitku za nas neće dobiti drugi, a da je mi samo potpomazemo različitim diverzijama i sitnim grupama.«³⁸

Osvrnuvši se na ta pitanja u svojoj analizi »političke i vojne strategije narodnooslobodilačkog ustanka i socijalističke revolucije u Jugoslaviji i Titove stvaralačke uloge u njenom koncipiranju i realizaciji«, Kardelj je napisao:

»Klasična teorija oružanog ustanka, koje se u drugom svjetskom ratu i dalje pridržavala Kominternu, odnosno mnoge komunističke partije, bila je

³⁷ Dokument br. 38.

³⁸ Iz bilježnice Vladimira Bakarića, »Vjesnik«, 27. i 28. VII 1975.

pod uticajem oružanih borbi radničke klase u XIX veku i posebno oktobarske revolucije. Suština tog koncepta sastojala se u tome da je težište oružanog ustanka u gradovima i da on, po pravilu, treba da izraste iz štrajkova i demonstracija radnika. Oslanjajući se na takve koncepte, ne tako mali broj evropskih komunista je 1941. godine, pa i kasnije, kritikovao naš koncept oružanog ustanka kao 'seljački' i bez šansi na uspeh. Prebacivali su nam što smo 'otišli u šume', umesto da se borimo u gradovima. A takav koncept koji su zagovarali drugi usmeravao je radničku klasu na frontalni sukob sa neprijateljem tamo gde je on bio najjači, dakle, na najteže uslove i oblike borbe. Jer u uslovima fašističke okupacije upravo se u gradovima nalazila snažna koncentracija ne samo oružanih snaga, nego i celokupne represivne nadgradnje. Znači, radnici i drugi borci za nacionalno oslobođenje morali bi se, tako reći goloruki, boriti protiv ogromne koncentracije moći neprijatelja. Samo slepac ili avanturista mogao se nadati da takva strategija oružane borbe može dati rezultate.

Osim toga, branioci takvih zastarelih koncepata oružanog ustanka zaboravili su da je seljak bio aktivno angažovan u borbi protiv okupatora i da je kao takav bio saveznik na koga se revolucionarni radnički pokret kao pokretač ustanka mogao osloniti, odnosno sa kojim je mogao računati u određivanju vojne strategije i taktike ustanka. A upravo s tom činjenicom su Tito i rukovodstvo Komunističke partije Jugoslavije i narodnooslobodilačkog fronta računali kad su se opredelili za partizanski rat. A to što je važno za nas važno je u to vreme, više ili manje, za sve okupirane evropske zemlje.«³⁹

³⁹ Kao u bilj. 2, str. 162-163.